

SLOVENSKÁ ARMÁDA A SOVĚTŠTÍ VÁLEČNÍ ZAJATCI V LÉTĚ 1941

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: The Slovak Army and Soviet War Prisoners in Summer 1941. *Vojenská história*, 8, 4, 2004, pp 30 – 46, Bratislava.

In the study the author follows with the topic of war prisoners of the Slovak Army that was published in the journal *Vojenská história*, 3, 1999, No. 1 under the title Polish Prisoners during German-Polish war in Slovakia. In the introduction the author reminds positions of the Slovak Republic on the Geneva Convention on Treating the War Prisoners of 27 July 1929 when the Soviet Union in contradiction to Slovakia did not accede to this Convention. The author describes development of change in Soviet positions on the issue of war prisoners since 1939. In the next part of the study he depicts the existence of military prisoner camps established in Slovakia, in Čemerné and in Oremov village that were arranged in connection with involvement of Slovaks in the campaign against the Soviet Union in summer 1941.

Military History. Slovakia. World War II. Soviet War Prisoners.

Slovenská vláda se 29. srpna 1939, bezprostředně před vypuknutím ozbrojeného konfliktu s Polskem, usnesla, že „Slovenská republika pristupuje k ženevskej úmluve o zachádzaní s vojnovými zajatcami, podpísanej dňa 27. júla 1929. V prípade vojny, vypuknutej pred uplynutím šiestich mesiacov od prístupu, považuje sa Slovenská republika, v smysle 95 úmluvy, za člena úmluvy odo dňa vypuknutia nepriateľstva, do ktorého by Slovenská republika prípadne bola zamiešaná.“¹ Týž den predseda vlády J. Tiso a ministr zahraničných vecí F. Ďurčanský podepsali prístupnú listinu, ta byla odeslána švýcarské Spolkové radě jako depozitári, které došla 15. září 1939. Dnem dojití úmluva nabyla podle mého názoru pro Slovensko účinnost. Jak vyplývá z vyhlášky ministra zahraničních věcí (a předsedy vlády) V. Tuky z 9. září 1941 č. 240/1941 Sl.z., o přístupe Slovenskej republiky k Ženevskej dohode o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami,² stanovilo Ministerstvo zahraničných vecí (MZV) účinnost této úmluvy pro Slovensko od 15. března 1940, tj. šest měsíců po dojití prístupní listiny švýcarské Spolkové radě.³ Polští vojáci však již v prvních dnech války padli do slovenského zajetí, slovenské úřady zřídily polský zajatecký tábor a posílaly polské válečné zajatce a internované na práce, na požádání Mezinárodního výboru Červeného kříže (MVČK) byla ustanovena Kancelář pro zprávy a péči o válečné zajatce při Slovenském Červeném kříži, jednalo se mnoho

¹Slovenský národný archív Bratislava (dále SNA Bratislava), f. MZV, k. 235, Dohody, 11.004/39.

²Vyhláška ministra zahraničných vecí zo dňa 9. septembra 1941 o prístupe Slovenskej republiky k Ženevskej dohode o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami. In: Slovenský zákonník, roč. 1941, čiastka 66, č. 240, s. 867-910.

³Na účelovost tohoto slovenského stanoviska jsem již několikrát upozornil. Srov. PEJS, O.: Polští zajatci z války německo-polské na Slovensku. In: *Vojenská história*, 3, 1999, č. 1, s. 21-22; TÝŽ, Problematika válečných zajatců ve světle slovenského přístupu za ozbrojených konfliktů s Polskem a SSSR – několik poznámek. In: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000. Bratislava 2000, s. 235-236. – Opakují, že Slovensko se zúčastnilo od prvního dne ozbrojeného konfliktu s Polskem v září 1939 jako vedlejší válčící strana (zajistilo hlavní válčící straně – Německu – pomoc poskytnutím území a vysláním částí ozbrojených sil) a představovalo pro Polsko podle mezinárodního práva nepřátelský stát a nikoliv neutrální mocnost, čímž zcela naplnilo literu své vlastní prístupní listiny ve francouzské mutaci, že se stane „en cas de guerre éclatée avant l'échec de six mois a partir de l'adhésion, membre de ladite convention des le début des hostilités, auxquelles la Slovaque se trouverait engagée“.

měsíců o repatriaci polských válečných zajatců a internovaných. To všechno jsou skutečnosti, které nasvědčují tomu, že zajatecká problematika byla na Slovensku na pořadu dne dávno předtím, než byli slovenští politici ochotni před mezinárodní veřejností oficiálně připustit.

Sovětský postoj k otázce válečných zajatců byl značně komplikovaný. Po Říjnové revoluci sovětské Rusko výslovně nevyovědělo haagskou konvenci zabývající se vedle dalšího záležitostími válečných zajatců,⁴ avšak mezinárodní závazky carského Ruska považovalo za neúčinné a podléhající revizi.⁵ Kritické postavení sovětského režimu však přimělo Radu lidových komisařů RSFSR zřídit v lednu 1918 Ústřední kolegium pro záležitosti zajatců a utečenců a Všeruský ústřední výkonný výbor vydal v červnu 1918 dekret uznávající mezinárodní konvence a úmluvy týkající se Červeného kříže a jménem sovětského Ruska se zavázal je dodržovat.⁶ Přišla občanská válka a mezinárodní intervence. Ve 20. letech 20. století se mnohé změnilo. Rada lidových komisařů SSSR uznala v červnu 1925 některé závazky mezinárodního humanitárního práva (např. Ženevskou konvenci o ulehčení osudu nemocných a raněných vojáků z roku 1864, resp. 1906), ale zároveň nepřímou odmítla přiznat závaznost ostatních konvencí a úmluv ratifikovaných carským Ruskem v otázkách válečného práva.⁷ Stejně rozporuplný postoj zaujala k úmluvám přijatým v roce 1929 v Ženevě. SSSR přistoupil k Ženevské úmluvě o zlepšení osudu raněných a nemocných vojáků v polních armádách 26. března 1932.⁸ Nikoliv však k Úmluvě o zacházení s válečnými zajatci.⁹ Sovětské zákonodárství, nicméně možnost zajetí nepřátelských vojáků nevyklučovalo. Ústřední výkonný výbor SSSR a Rada lidových komisařů SSSR přijaly 19. března 1931 „Nařízení o válečných zajatcích“, aby nějakým způsobem vykompenzovaly své ignorování ženevské úmluvy. Charakteristickým rysem tohoto dokumentu bylo nahrazení mezinárodního humanitárního přístupu za přístup úzce třídní podle principů proletářského internacionálního (poskytnutí politických práv zajatcům náležejícím k dělnické třídě a chudému rolnictvu, pokud projeví plnou loajalitu k SSSR, odmítnutí výsad důstojníků apod.).¹⁰ Nařízení však předpokládalo, že národní a mezinárodní humanitární organizace budou moci vstupovat na území SSSR se souhlasem lidového komisariátu vojenství a námořnictva a lidového komisariátu zahraničních věcí v dohodě s výkonným výborem Sva-

⁴Na II. mírové konferenci v Haagu bylo v roce 1907 přijato 13 konvencí týkajících se mírového urovnání sporů, řádu zahájení války, zákonů a obyčejů pozemní války, pravidel vedení války na moři. Srov. Razvitije ruskogo prava vo vtoroj polovine XIX-načale XX veka. Pod red. E. A. Skripiljova. Moskva 1997, s. 231.

⁵Carské Rusko bylo jedním z významných iniciátorů svolání obou haagských mírových konferencí, neboť nutně potřebovalo snížit ekonomické břemeno vysokých nákladů na soudobé vedení války a najít adekvátní prostředky odvrácení války. Ruská delegace podepisovala všechny akty bez jakýchkoliv výhrad a ve stanovených lhůtách byly Petrohradem také ratifikovány. Srov. Istorija vněšnej politiki Rossii. Koněc XIX-načalo XX veka (Ot ruskko-francuzskogo sojuza do Oktjabrskoj revolucii). Pod red. A. V. Ignatěva. Moskva 1999, s. 118-121.

⁶Pamjati pavšich. Velikaja Otčestvennaja vojna (1941 – 1945). Moskva 1998, s. 113.

⁷KOROVIN, E. A.: Sovremennoje meždunarodnoje publičnoje pravo. Moskva-Leningrad 1926, s. 143.

⁸HOBZA, A.: Přehled mezinárodního práva válečného. Dodatek: Trestání válečných zločinců. Praha 1946, s. 69.

⁹Motiv tohoto postoje si nepochybně vyžaduje objasnění. Stalin údajně nebyl proti podpisu a ratifikaci této konvence. Sovětská delegace vinou tajemníka Prezidia Ústředního výkonného výboru SSSR A. S. Jenukidzeho nestačila včas vyhotovit náležitou zprávu, a proto se Jenukidze obával podruhé požádat Stalina o souhlas k výjezdu delegace do Ženevy. Toto vysvětlení nabízí GALICKIJ, V. P.: Finskije vojnoplennnye v lagerjach NKVD (1939 – 1953 gg.). Moskva 1997, s. 87. Další názor prezentuje GOLOTIK, S. I.: Iz istorii Centralnogo spravocnogo bjuro o vojnoplennnych Sojuza obščestv Krasnogo Kresta i Krasnogo Polumesjaca SSSR (1939 – 1941 gg.). In: Velikaja Otčestvennaja vojna v ocenke molodych. Sbornik statěj studěntov, aspirantov, molodych učenyh. Moskva 1997, s. 48, který uvádí, že v protokolu porady ohledně propracování politicko-vojenšských otázek spjatých se sovětskou účastí na 15. konferenci Ligy společností Červeného kříže v Tokiu v roce 1934 najdeme: „stanovisko, přijaté k otázce řádu o válečných zajatcích, – to je otázka přímé dohody mezi našimi a nepřátelskými Červenými kříži“. Patrně oficiální stanovisko uvádí publikace Ženevskaja konvencija ob ulučšenii učasti raněnyh i bolnyh v dějstvjujuščich armijach. Prinjata na meždunarodnoj diplomatičeskoj konferencii v Ženeve 27 ijulja 1929 g. Moskva 1932, s. 5, kde se dozvídáme, že SSSR se zdají pravidla úmluvy o zajatcích „málo dostatečná“ a bude proto řešit postavení válečných zajatců po svém.

¹⁰Vojnoplennnye v SSSR 1939 – 1945. Pod. red. M. M. Zagorulka. Moskva 2000, s. 61 a 65.

zu společností Červeného kříže a Červeného pŕlměsíce SSSR za účelem poskytnutí pomoci zajatcům a seznámení se s podmínkami, za nichž jsou drženi.¹¹

Před napadením Polska si Německo připravilo v srpnu 1939 v příhraničních oblastech řetězec zajateckých táborů umožňujících umístit značný počet polských válečných zajatců. SSSR chybělo vše. K organizování zajateckého aparátu a systému zajateckých táborů přistoupil doslova v předvečer a v průběhu války.¹² Rozkaz lidového komisaře vnitřních věcí SSSR komisaře státní bezpečnosti I. stupně L. P. Beriji o organizování táborů pro válečné zajatce a zřízení Správy pro záležitosti válečných zajatců při NKVD SSSR pochází z 19. září 1939.¹³ Náčelníkem správy se stal mjr. P. K. Sopruněnko. Do zajetí padlo nejméně 452 536 osob.¹⁴ Hospodářská rada při Radě lidových komisařů SSSR schválila 20. září 1939 návrh nového „Nařízení o válečných zajatcích“, které však nebylo publikováno jako vládní dokument. To nikterak nezabránilo NKVD, aby se jím nezačal ve své činnosti fakticky řídit.¹⁵

Charakter sovětského režimu vtiskl negativní pečeť na veškerou činnost Svazu společností Červeného kříže a Červeného pŕlměsíce SSSR. Spolupráce SSSR s Německem v letech 1939 – 1941 postavení tohoto svazu tvrdě poznamenala. Svaz nemohl ani na žádost mezinárodních institucí poskytnout humanitární pomoc obětem války na Západě (tj. francouzským, belgickým, lucemburským a nizozemským běžencům a evakuovaným, především ženám a dětem). SSSR na opakované nabídky MVČK na vyslání svého delegáta do Moskvy nereagoval, pokud je přímo neodmítal. Od 1. října 1939 bylo zřízeno sovětské Ústřední informační byro o válečných zajatcích, které dočasně řídil vedoucí zahraničního oddělení výkonného výboru Svazu společností Červeného kříže a Červeného pŕlměsíce SSSR I. A. Tesselman. Byro však zprávy o polských zajatcích neposkytovalo, neboť lidový komisariát zahraničních věcí SSSR odmítl přiznat Polákům status válečných zajatců, nakolik se podle jeho názoru SSSR nenalézal s Polskem ve válečném stavu. Nakonec na příkaz předsedy výkonného výboru svazu P. G. Glebova předal vedoucí informačního byra S. G. Bolšakov 16. září 1940 záležitosti byra do kompetence zahraničního oddělení svazu, čímž byro ztratilo svou samostatnost, z formalismu své činnosti již nevybědlo a bylo odkázáno na libovůli Správy pro záležitosti válečných zajatců a dalších složek NKVD.¹⁶

Slovenský vyslanec v Moskvě J. Šimko obdržel z Bratislavy 19. června 1941 depeši, že v případě války přebírá ochranu slovenských zájmů v SSSR švédské vyslanectví a 21. června 1941 další depeši, aby v případě války postupoval jako německé vyslanectví. Po vypuknutí německo-sovětské války se Šimkovi nepodařilo spojit s Bratislavou. O přerušení diplomatických vztahů mezi Slovenskem a SSSR se dozvídal zprostředkovaně.¹⁷ Zatím prezident J. Tiso nařídil povolat potřebný počet ročníků první zálohy do výjimečné činné služby ve slovenské armádě na dobu nevyhnutelné potřeby (tzn. nařídil skrytou mobilizaci),¹⁸ předseda vlády V. Tuka rozhodl o vyhlášení války SSSR, aby tímto rozhodnutím podle svého názoru zajistil Slovensku odpovídající místo na mírové konferenci, jejíž konání po předpokládané brzké porážce Rudé armády očekával,¹⁹ k jeho kroku se přidali i další slovenští ústav-

¹¹Ibid, s. 64.

¹²Wojsko Polskie w II wojnie swiatowej. Warszawa, 1994, s. 271.

¹³Russkij archiv: Velikaja Otčestvennaja. Inostrannyje vojnoplennyje vtoroj mirovoj vojny v SSSR. T. 24(13). Moskva 1996, s. 13, Dokumenty kanuna Velikoj Otčestvennoj vojny, Dokument č. 1.

¹⁴Rossija i SSSR v vojnach XX veka. Potčeri voooružennych sil. Statističeskoje issledovanije. Pod obšč. red. G. F. Krivošejeva. Moskva 2001, s. 184.

¹⁵GALICKIJ, V. P. Finskije vojnoplennyje, s. 21.

¹⁶GOLOTIK, S. I.: Iz istorii Centralnogo spravočnogo bjuro, s. 46-50.

¹⁷ŠMIHULA, D.: Vnútorný život na vyslanectve Slovenskej republiky v Moskve v rokoch 1939 – 1941. In: Historický časopis, 46, 1998, č. 3, s. 493.

¹⁸Vojenský historický archiv Tmava (dále VHA Tmava), f. MNO, Spisy tajné, k. 11, 493 Taj./27-1941.

¹⁹KAMENEC, I.: Slovenský stát. Praha 1992, s. 43; Národohospodár PETER ZAŤKO spomína. Ed. Š. Teren. Lipovský Mikuláš 1994, s. 131-132.

ní činitelé,²⁰ Slovensko vstoupilo do stavu branné pohotovosti státu,²¹ slovenské hranice překročil první kontingent slovenského expedičního sboru,²² protisovětská propaganda se rozběhla na plné obrátky.²³

Depeši o přerušení slovensko-sovětských vztahů odeslal 22. června 1941 z Bratislavy na jednotlivá slovenská vyslanectví přednosta politického odboru MZV Ing. J. Mračna.²⁴ Slovenská veřejnost byla o přerušení diplomatických styků informována.²⁵ Náměstek lidového komisaře zahraničních věcí SSSR S. A. Lozovskij předal 24. června 1941 švédskému vyslanci v Moskvě V. Assarssonovi prosbu sovětské vlády vládě švédské, aby švédský vyslanec v Berlíně vzal na sebe ochranu zájmů SSSR a sovětských občanů v Německu, v Maďarsku a na Slovensku.²⁶ Slovenské vyslanectví v Berlíně hlásilo 30. června 1941 do Bratislavy, že podle verbální nóty švédského vyslanectví v Berlíně z 27. června 1941 vyhověla švédská vláda žádosti slovenské vlády o převzetí ochrany slovenských občanů a slovenského majetku v SSSR a zároveň vyhověla sovětské žádosti o převzetí ochrany sovětských občanů a majetku na Slovensku.²⁷ Rada lidových komisařů SSSR schválila 1. července 1941 nové „Nařízení o válečných zajatcích“. Oproti předchozímu nařízení odstranilo principy proletářského internacionalismu, neboť odmítlo dřívější princip stejných podmínek bez ohledu na hodnost. Umožnilo zavést důstojnické a generálské stravní dávky vysoké kalornosti. Důstojníkům, zvláště vyšším, zajišťovalo relativně dobře vybavené ubytování i zvláštní režim. Vše samozřejmě do té doby, dokud k tomu existovaly politické důvody.²⁸ To se však netýkalo příslušníků mužstva. Ti ztratili stravní dávky příslušníků týlových útvarů Rudé armády a přešli na stravní dávky obdobné vězeňským dávkám táborů NKVD.²⁹ Nařízení dále omezilo možnost kontroly zacházení s válečnými zajatci mezinárodními institucemi, neboť zástupci národních a mezinárodních organizací mohli vstupovat na území SSSR za účelem poskytnutí pomoci zajatcům, bez možnosti kontroly podmínek za nichž jsou drženi, pouze na základě zvláštního povolení NKVD.³⁰ Sovětská vláda vyslovila 17. července 1941 v nótě lidového komisariátu zahraničních věcí SSSR švédské vládě a Švédskému Červenému kříži³¹ a 8. srpna 1941 v nótě všem v Moskvě akreditovaným vyslanectvím připravenost v podmínkách reciprocity provádět ustanovení haagské konvence z roku 1907 a v odpovědi ame-

²⁰S patričním prohlášením vystoupil v rozhlasu 24. 6. 1941 v poledne jménem prezidenta J. Tisa, předsedy vlády a ministra zahraničních věcí V. Tukey a ministra národní obrany F. Čatloše ministr vnitra A. Mach. „Slováci a Slované! Občania Slovenskej republiky, počúvajte! V plnej solidarite s Veľkonemeckou ríšou nastupuje slovenský národ v obrane európskej kultúry svoje miesto; čiastky našej armády prekročili hranice Slovenskej republiky, aby sa pripojili k bojujúcej armáde nemeckej.“ Slovenská Sloboda, 4, 1941, č. 141, s. 1.

²¹Vyhláška zo dňa 22. júna 1941 o vstupe štátu do brannej pohotovosti. In: Slovenský zákonník, roč. 1941, čiastka 34, č. 115, s. 481.

²²BYSTRICKÝ, J.: Ťaženie slovenskej armády na východnom fronte v roku 1941. In: Vojenská história, 2, 1998, č. 2, s. 39.

²³Ředitel Slovenské tiskové kanceláře Milan Hanko nařídil 22. 6. 1941 všem redakcím a cenzuře, aby zásadně používaly název SSSR a nikoliv Rusko, aby tak zdůraznily, že boje se nevede proti ruskému národu a Rusku, ale proti sovětskému režimu.

²⁴SNA Bratislava, f. MZV, k. 1155, 168/41 a k. 341, 6508/41 – Z telegramu Mračny na slovenské vyslanectví v Záhřebu nebo v Budapešti vyplývá, že k přerušení diplomatických styků se SSSR došlo 22. 6. 1941 ve 13.00 h.

²⁵Slovenská Pravda, 6, 1941, č. 142, s. 3.

²⁶Novyje dokumenty vnešnej politiki SSSR. 22 ijunja 1941 g. – 1 janvarja 1942 g. In: Novaja i novejšaja istorija, 1999, č. 4, s. 99, Dokument č. 2.

²⁷SNA Bratislava, f. MZV, k. 181, 32.790/41.

²⁸BEZBORODOVOVÁ, I. V.: Vojennoplennyje vtoroj mirovoj vojny. Generaly vermachta v plenu. Moskva 1998, s. 15.

²⁹Stravní dávky se snížily z 800 na 400 g chleba, z 30 na 20 g rostlinného tuku, maso zcela zmizelo a jako náhrada se zvýšilo množství vydávané ryby ze 75 na 100 g. Vojennoplennyje v SSSR, s. 29. – Kritická situace v zásobování základními potřebami po katastrofálních sovětských porážkách v prvním období války však vedla k dalšímu snižování stravních dávek zajatců.

³⁰Ruskij archiv. Velikaja Otčestvennaja, s. 40.

³¹GALICKIJ, V. P.: Problema vojennoplennyh i otnoženije k nej sovetского gosudarstva. In: Sovetskoje gosudarstvi i pravo, 1990, č. 4, s. 129.

rickému vyslanectví z 25. listopadu 1941 zdůraznil lidový komisariát zahraničních věcí SSSR, že sovětská vláda je solidární se ženevskou úmluvou z roku 1929, ale „nemůže, nicméně, přijmout ustanovení 9. článku úmluvy, kde se stanovuje umístění v táborech válečných zajatců podle národnostní a rasové příslušnosti, což je v přímém rozporu s článkem 123 Základního zákona [Ústavy] SSSR. Právě z tohoto důvodu nemůže sovětská vláda dát svůj souhlas k připojení Sovětského svazu k ženevské úmluvě 1929.“³²

MVČK nabídl své služby při sbírání a odesílání informací a zpráv o válečných zajatcích sovětské, německé, finské, italské, maďarské, rumunské a slovenské vládě. Nabídku sovětské vládě učinil 24. června 1941. Jak vyplývá z telegramu předsedy MVČK M. Hubera předsedovi vlády V. Tukovi, v němž tuto nabídku učinil slovenské vládě, MVČK si byl vědom toho, že SSSR není signatářem ženevské úmluvy z roku 1929, což by však podle jeho názoru nemělo bránit faktické aplikaci úmluvy, pokud válčící strany uznají vzájemně závazky v této úmluvě obsažené. První krok představovalo sestavení seznamů zajatců, zdravých a raněných, obsahujících jméno, příjmení, vojenské zařazení, datum narození, místo internace, zdravotní stav a podle možností i místo, odkud zajatec pochází a jméno jeho otce. Stejně zprávy se měly podávat i o zemřelých. Tuka se z telegramu dozvěděl, že sovětská vláda pod podmínkou reciprocity Huberovy návrhy týkající se zasilání zpráv o válečných zajatcích přijala. Tuka proto Huberovi sdělil, že jeho návrh jménem slovenské vlády rovněž přijímá a že Slovenský Červený kříž (SČK) obdržel instrukce vejít v přímý styk s MVČK. Zároveň však slovenské vyslanectví v Berlíně obdrželo z Bratislavy telegram, aby požádalo prostřednictvím tamního švédského vyslanectví švédskou vládu, která převzala ochranu slovenských zájmů v SSSR, o notifikaci obsahu těchto telegramů sovětské vládě a vyžádat si od ní vyhlášení o recipročním postupu ve věci zasilání zpráv o válečných zajatcích. Mračna se 15. července 1941 obrátil na Ministerstvo národní obrany (MNO), aby informovalo Společnost SČK o nastalé situaci a zařídilo, aby se kontaktovala s MVČK. Důležité bylo sdělení, že ve věci zasilání zpráv o zajatcích v konfliktu se SSSR se postupuje podle ženevské úmluvy. MNO okamžitě požádalo SČK o provedení potřebných opatření. Společnost SČK byla jak v době míru, natož v době války, v neustálém styku s MVČK. V činnosti zůstala i Kancelář pro zprávy a péči o válečné zajatce při SČK, zřízená na podzim 1939. Ředitel SČK MUDr. F. K. Skotnický však upozornil, že tato kancelář může plnit svědomitě svou práci, jen pokud bude u MNO zřízeno oddělení, které by vedlo záznamy o zajatých, nezvěstných, zemřelých, padlých a raněných vojácích. Toto oddělení by zprávy předávalo kanceláři, a ta by je v z vojenského hlediska přípustné stylizaci zasilala příslušnému adresátovi, takže by odpadl přímý styk vojenské správy s veřejností. SČK si dále vyhradil, aby korespondence přicházející v těchto záležitostech ze zahraničí procházela zásadně prostřednictvím SČK, čímž by SČK ani na okamžik neztratil přímý styk zejména s MVČK a národními společnostmi ČK.³³

Šéf Vojenské správy gen. A. Čunderlík SČK vyhověl. Zřídil při MNO-personálie (přednosta pplk. děl. Elemér Lendvai) pomocnou vojenskou kancelář pro evidenci válečných zajatců, která dostala za úkol spolupracovat se SČK a být pojítkem mezi SČK a slovenskou armádou. Dále 8. srpna 1941 nařídil zřídit úřední kancelář pro zprávy o válečných zajatcích, „ktorí sú na slovenskom území“ (podtr. – O. P.), jejíž výdaje půjdou na vrub MNO-intendance. Okamžitým zřízením a vedením uvedeného kanceláře pověřil ředitelství SČK v Bratislavě.³⁴ Pomocná vojenská kancelář soustřeďovala všechny zprávy, hlášení a informace z pole a ze zápolí o zajatcích, padlých, zemřelých, raněných a nezvěstných a po jejich předběžném zpracování je měla

³²Drugaja vojna 1939 – 1945. Pod obšč. red. Ju. N. Afanasjeva. Moskva 1996, s. 317. – Teprve v nótě lidového komisariátu zahraničních věcí SSSR z 27. 4. 1942 bylo oznámeno, že sovětská vláda bude se držet haagské konvence z roku 1907 v otázce zacházení s válečnými zajatci. B. C. URLANIS, Istorija vojnyh potč. Sankt-Peterburg 1994, s. 328-329.

³³VHA Trnava, f. MNO, Spisy obyčajné, k. 143, 38.363/23+5-1941 (MZV 32.883/II-1941, SČK 7939/Mš-B).

³⁴VHA Trnava, f. MNO, Spisy obyčajné, k. 143, 39.811/28-1941, Úradná kancelária pre zprávy o vojnových zajatcoch – zriadenie.

postoupit kanceláři při SČK, která by je zpracovala tentokrát kartotéčně a na jejich základě by vyřizovala dotazy veřejnosti a MVČK. Na agendě vojenské kanceláře se podílely složky Personálie, Duchovní správa a Zdravotní správa MNO, jejichž přednostové měli určit po jednom důstojníkovi, kteří by si po dohodě s ředitelem SČK rozvrhli a organizovali práci a vymezili příslušné funkce. Čunderlík zároveň nařídil, aby posádková velitelství zajišťovala přesný soupis válečných zajatců nalézajících se v jejich posádce v zajateckém táboře, v nemocnici apod. Soupis se týkal i zemřelých nebo na bojišti padlých, které pohřbily slovenské jednotky, dále i v zázemí, v nemocnicích zemřelých a pochovaných. O každém zajatci se měl vést formulář „Nacionále“. Vyplněné formuláře se předkládaly případ od případu. Pomocná vojenská kancelář měla rovněž zprostředkovávat korespondenci zajatců, a proto jí dopisy zajatců (listy v nezalepené obálce) posádková velitelství po cenzuře zasílala.³⁵

Ředitel SČK MUDr. F. K. Skotnický dal již 11. srpna 1941 na vědomí, že kancelář při ředitelství SČK v Bratislavě zahájila činnost pod názvem „Úradná zajatecká kancelária pre zprávy o vojenných zajatcích“ (používala razítko „*Úradná zpravodajská kancelária Slovenského Červeného Kříža – Bureau Officiel de renseignements de la Croix Rouge slovaque*“).³⁶ MVČK otevřel svou Ústřední kancelář pro válečné zajatce (Agence centrale des prisonniers de guerre et les Bureaux Nationaux de Renseignements) 14. září 1939 v Ženevě. Kancelář v chodu válečných událostí získala značné zkušenosti, a proto mohla zúčastněným stranám zaslat 23. července 1941 technickou nótu (slovenské MZV ji notifikovalo MNO až 1. září 1941), s doporučenými postupy v otázce válečných zajatců. Nóta se 4 přílohami pojednávala o metodách, které užívají státy zúčastněné na ozbrojeném konfliktu se SSSR a podle kterých oznamují prostřednictvím MVČK úřední zprávy o válečných zajatcích ve smyslu ženevské úmluvy. Nóta upozornila na modalitu korespondence mezi válečnými zajatci a jejich rodinami a na používání formulářů, které již prokázaly svou užitečnost.³⁷ Korespondence válečných zajatců neměla totiž ženevskou úmluvou stanovenou pevnou formu. MVČK proto doporučil využívat formulář Carte d'avis de capture, který poprvé použili Němci a který se osvědčil. Zároveň kladla na srdce psát jména válečných zajatců ruské národnosti v cyrilice, neboť při převodu ruských jmen na latinku by mohlo dojít k těžkým chybám. Sověti se zavázali psát seznamy německých a ostatních zajatců latinkou a umožnit zajatcům zasílat poštu svým rodinám zajatecké karty. Nařízení o sovětském Ústředním informačním byru po odsouhlasení lidovým komisariátem zahraničních věcí SSSR a Správou NKVD SSSR pro záležitosti válečných zajatců a internovaných bylo schváleno výkonným výborem Svazu společností Červeného kříže a Červeného půlměsíce SSSR 24. července 1941. Bohužel s výjimkou jednoho listu 300 sovětských zajatců, zaslaného MVČK v srpnu 1941, neobdržel MVČK žádný list od dalších sovětských zajatců nebo od německých zajatců v SSSR.³⁸

³⁵VHA Trnava, f. VV3, k. 10, Rozkaz velitelstva 2. divízejní oblasti, 1941, č. 20, odd. B, čl. 76, dále f. RD (21.pl.), k. 133, Velitelstvo rychlé divízie, Důvěrný rozkaz č. 3, čl. 15.

³⁶VHA Trnava, f. MNO, Spisy obyčejné, k. 143, 41.389/28-1941 (SČK 8724/B). – I slovenská veřejnost se dozvěděla, že sovětská vláda se cítí být vázána mezinárodními pravidly vedení pozemní války, že souhlasí s výměnou zpráv o válečných zajatcích, raněných a nemocných a že sovětský delegát v Ankaře byl oficiálně uvědoměn o zřízení sovětského informačního byra pro zprávy o válečných zajatcích. Zároveň byli čtenáři informováni o obdobných krocích SČK. V záplavě protisovětské propagandy, již byly slovenské deníky té doby plny, šlo o zprávu jakoby z jiného světa. Slovenská Sloboda, 4, 1941, č. 189, s. 3, Stopovanie nezvestných vybavuje SČK.

³⁷VHA Trnava, f. MNO, Spisy obyčejné, k. 143, 43.510/28-1941 (MZV 33.818/II-1941).

³⁸Až na podzim 1942 sovětské úřady pochopily, že umožnění korespondence zajatců přináší výhody jak v politickém, tak vojenském smyslu. Dopisy zajatců daly všem na vědomí, že němečtí vojáci, kteří padli do zajetí, jsou živi a zdraví. Tvrdá cenzura však vybírala jen ty dopisy, které obsahovaly kladné hodnocení podmínek zajetí jako svědectví dodržování norem mezinárodního práva ze strany SSSR. Sovětské úřady si od toho slibovaly, že oslabí bojového ducha německého vojáka a zbaví ho strachu ze zajetí. Do konce roku 1942 bylo 312 dopisů vybráno k propagandistickému využití zahraničním vysíláním rozhlasu a 3 096 dopisů odesláno poštou prostřednictvím zastupců MVČK ve Stockholmu a v Ankaře. Korespondence německých válečných zajatců však nikdy nebyla sovětskými úřady organizována v širším měřítku.

Spolupráce válčících stran prostřednictvím MVČK se mohla zdárně rozběhnout, pokud by všechny strany svá prohlášení myslely vážně a nechovaly se licoměrně, nepodřizovaly mezinárodní závazky politickým kalkulacím, nepodlehly ideologické zatvrdlosti a nepustily uzdu propagandistickým nehoráznostem. MVČK zaslal Tukovi telegram (došel do Bratislavy 24. července 1941), v němž informoval, že všechny zainteresované státy přijaly nabídku na výměnu zpráv o válečných zajatcích. Do Anky proto odcestoval delegát MVČK Marcel Junod, aby zařídil způsob praktického uskutečňování této výměny zpráv. Z dalšího telegramu MVČK (došel do Bratislavy 25. července 1941) se Tuka dozvěděl o nabídce italské vlády, aby pod podmínkou reciprocity se aplikovala i další ustanovení ženevské úmluvy. MVČK s tímto italským návrhem seznámil sovětskou vládu, která dosud neodpověděla.³⁹ Válka na Východě však ztratila parametry, se kterými počítalo válečné a humanitární právo. Málokdo si uměl do detailů představit, do jakých gigantických rozměrů se rozroste.⁴⁰ Nacistické vedení Německa se rozhodlo postupovat vůči sovětskému obyvatelstvu a zvláště vojákům brutálně, bez ohledu na závazky vyplývající ze ženevské úmluvy, kterou ratifikovalo 21. února 1934. O systematické přípravě na popravy sovětských důstojníků, komunistů, politických pracovníků a Židů⁴¹ nic nevěděli ani MVČK, ani spojenci Německa, Slovensko nevyjímaje.⁴² A že většinu vojáků Rudé armády zajatých v létě 1941 ponechají německé úřady bez potravy, přístřeší a zdravotního ošetření napospas osudu,⁴³ neměl nikdo ani tušení. Nenávistná propaganda vůči SSSR přinášela však své ovoce.⁴⁴ V přístupu k sovětským zajatcům se prosadil politický účel chránit německý národ před „bolševickými štváči“. Smrt sovětských zajatců byla připravována plánovitě a s úmyslem. Sověští zajatci nebyli z nacistického hlediska zajatci v obvyklém slova smyslu, ale zvířata a bestie, a podle toho se s nimi zacházelo.⁴⁵

³⁹VHA Tmava, f. MNO, Spisy obyčejné, k. 143, 39.751/23-1941 (MZV 33.197/II-1941).

⁴⁰Vědomost, že půjde o něco, do té doby nepoznaného, tu však byla. Nasvědčuje tomu armádní rozkaz vydaný velitelem slovenské armády gen. F. Čatlošem 24. 6. 1941, kde se hovoří o největší válce dějin, o dějinném skutku A. Hitlera postavit se rudému bolševismu, o osvobození Evropy od věčné hrozby rozvratu, násilí, ponižování lidské důstojnosti. Slovenská Pravda, 6, 1941. č. 146, s. 2; Prehľad operácií slovenskej armády od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava 1942, s. 6-7.

⁴¹POCHLEBKIN, V.V.: Velikaja vojna i nesostojavšijsja mir 1941 – 1945 – 1994. Vojennyj i vněšněpolitičeskij spravocnik po istorii Velikoj Otčestvennoj vojny i jeje meždunarodno-pravovym posledstvijam s 22 ijunja 1941 g. po 31 avgusta 1994 g. Moskva 1997, s. 155.

⁴²Těsně před východním tažením se naopak ve slovenských jednotkách vedla všeobecná osvětová výchova, v jejíž rámci se uskutečňovaly informační přednášky seznamující mužstvo s mírovou a válečnou činností SČK a s obsahem ženevské úmluvy o zlepšení osudu raněných a nemocných vojáků v polních armádách. VHA Tmava, f. VPV, k. 43, Rozkaz Velitelstva pozemního vojska, 1941, č. 14, čl. B-62, Spolupráca armády so Slovenským Červeným krížom – usmerenie.

⁴³SOKOLOV, B. V.: Pravda o Velikoj Otčestvennoj vojne. Sankt-Peterburg 1998, s. 317.

⁴⁴„Národy sovietskej Unie sú z čiastky Asiat a sú vedeni židobolševikmi, boj sa vedie zákerne a sadisticky.“ VHA Tmava, f. VA, k. 3, Veliteľstvo Štefan 220/Taj.2.odd.1941, Zpravodajský rozkaz č. 4, čl. II., Spôsob boja bolševikov – smernice (Ladislav 6024/Dôv.1941). – Někteří slovenští důstojníci se na východní frontě dopustili válečných zločinů. Politováníhodný skutek velitele 6. roty KPÚV L. Ďurany, který ve stavu nepřítomnosti po přestálém boji u Lipovce zastřelil 10 sovětských zajatců odváděných do týlu, o systémovém selhání slovenského velení ve vztahu k válečným zajatcům nespovídá. To však nelze říci o vztahu k zajatým příslušníkům hnutí odporu a partyzánům. První zaznamenaný případ pochází z noci 30. 6. na 1. 7. 1941, kdy byl v lese již. Wieckowice zajat příslušník sovětské jezdecké jednotky v civilu, vyslechnut a zastřelen jako špion. „Vypytoval sa na naše postavenie (slabiny). Po výsluchu bol usvedčený a ráno zastrelený.“ „Obyvatelstvo dosvedčilo, že vyzvedal o našich počtoch a o ubytovaní. Špion vypočutý a odstrelený.“ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, f. Sbíрка dokumentů armády Slovenské republiky 1939 – 1945 (dále VÚA-VHA Praha, f. Sbíрка), 38/22/71, Veliteľstvo 2. divízie 21932/Dôv.o.d.1941, Zápisky z bojov, predloženie. – V poválečných soudních procesech se slovenskými válečnými zločinci byli tito označeni za nečestné výjimky v řadách slovenských důstojníků, kteří se propůjčili k páchání nelidskosti. Obrana lidu, 1, 1947, č. 286, s. 1, Rozsudky nad důstojníky Tisovy armády.

⁴⁵GRONSKY, K.: Zločinný spôsob vedenia vojny nacionálneho Nemecka. In: SNP 1944 – Vstup Slovenska do demokratickej Európy. Zborník vystúpení z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu SNP. Múzeum SNP Banská Bystrica 8. – 10. júna 1999. Zost. D. Tóth – K. Kováčiková. Banská Bystrica 1999, s. 59-60.

Výkonný výbor Svazu společností Červeného kříže a Červeného půlměsíce SSSR se již 5. července 1941 obrátil na MVČK s ostrým protestem proti německému bombardování nemocnic a dalších zdravotnických zařízení Rudé armády.⁴⁶ Podle sovětského mínění se MVČK vyšetření tohoto barbarského činu vyhnul. Vztahy SSSR a MVČK tato záležitost těžce poznamenala,⁴⁷ a to navíc ve chvíli, kdy mezinárodní postavení sovětského Červeného kříže nebylo ani trochu jednoduché. Výkonný výbor Svazu společností Červeného kříže a Červeného půlměsíce SSSR totiž musel 9. srpna 1941 upozornit náměstkyni předsedy Rady lidových komisariů SSSR R. S. Zemljačkovou, že příspěvky mezinárodní Lize společností Červeného kříže jsou „zaplacený pouze do roku 1939 včetně. Další platba členských příspěvků byla přerušena v souvislosti s tím, že tyto příspěvky nebyly odsouhlaseny RLK SSSR“. V dopise se dále hovořilo o tom, že Liga Společností Červeného kříže se několikrát dotazovala, proč sovětský Červený kříž příspěvky neuhradil, přičemž výkonný výbor „žádnou odpověď“ [na tyto dotazy] nedával“. Výkonný výbor se přimlouval za urychlené obnovení sovětského postavení v této mezinárodní organizaci, nakořím vedoucí roli „po celou dobu zaujímá americký Červený kříž“.⁴⁸ Skutečně katastrofálně a s nedozírnými následky však práci sovětského Červeného kříže zasáhl rozkaz sovětského Hlavního stanu vrchního velení č. 270 „O případech zbabělosti a vzdání se do zajetí a opatřeních k zabránění takovým činům“ z 16. srpna 1941,⁴⁹ který prakticky označil všechny sovětské zajatce za zrádce a jejich rodiny vystavil represím a diskriminaci. SSSR se vzdal ochrany vlastních vojáků padlých do zajetí, neboť jejich zajetí vůbec neuznal. SSSR na adresu MVČK poznamenal, že SSSR „nemá zajatce v nepřátelských státech. Sovětským vojákům, kteří se dostali do rukou nepřítelů, nesplnili svou povinnost zahynout v boji. Následkem toho hlava sovětského státu není zainteresována na tom, aby napomáhala navázání mezinárodní korespondence válečných zajatců.“⁵⁰

MVČK navzdory všemu vyjadřoval znepokojení nad osudem sovětských zajatců, jimž chyběli základní prostředky pro život a umírali po tisících. Zástupce MVČK navštívil 9. srpna 1941 tábor Hammerstein ve východním Prusku, kde měl možnost setkat se s prvními zuboženými sovětskými zajatci. O této návštěvě poskytl MVČK 19. září 1941 zprávu sovětskému vyslanci v Ankaře S. A. Vinogradovovi.⁵¹ Mnohé počalo vycházet najevo. V německém velení se před zahájením východního tažení ustálil názor, že sovětské válečné zajatci obdrží jen nejnntnější minimum potřebné pro přežití. Ani to nebyla pravda. Zajatci, kteří byli po prvních bojích v červenci a srpnu 1941 vyváděni z Běloruska, obdrželi denní dávky obsahující 20 g jáhlové kaše a 100 g chleba bez masa nebo 100 g jáhlové kaše bez chleba, což jsou dávky nedosahující ani čtvrtiny minima potřebného pro přežití. Je dokumentováno, že zajatci nedostali několik dní vůbec nic a jedli trávu, listí a kůru.⁵² Němci využili toho, že SSSR nepřistoupil k ženevské úmluvě a jeho prohlášení k dodržování úmluvy byla nejednoznačná a plná výhrad, aby se před světovou veřejností ve vztahu k SSSR necítili vázání mezinárodními úmluvami a normami válečného práva, zvláště když věřili ve své brzké vítězství.⁵³ Do německého zajetí padlo do konce července 1941 na 813 830 sovětských vojáků.⁵⁴ Sovětské zajatci

⁴⁶Němci v prvních dnech války bombardovali nemocnice v městách Grodno, Lida, Minsk, Smolensk.

⁴⁷TUDORJANU, N. L.: Amerikanskij Krasnyj Krest v SSSR v gody Velikoj Otčestvennoj vojny. Po archivnym materialam. In: Novaja i novejšaja istorija, 2000, č. 2, s. 37.

⁴⁸IVANOV, R. F. – PETROVOVÁ, N. K.: Obščestvenno-političeskije sily SSSR i SŠA v gody vojny: 1941 – 1945. Voronež 1995, s. 63.

⁴⁹Staroje, no groznoje oružije. In: Vojenno-istoričeskij žurnal, 1988, č. 9, s. 26-28.

⁵⁰STREIT, CH.: Sovetskije vojnoplennyje v Germanii. In: Rossija i Germanija v gody mira i vojny (1941 – 1945). Moskva 1995, s. 305.

⁵¹GOLOTIK, S.I.: Iz istorii Centralnogo spravočnogo bjuro, s. 51.

⁵²STREIT, Ch.: Sovetskije vojnoplennyje v Germanii, s. 295.

⁵³K příčinám drtivých porážek Rudé armády na počátku války srov. VEBER, V.: 22. červen 1941. In: Slovanský přehled, 81, 1995, č. 2, s. 104-106.

⁵⁴Velikaja Otčestvennaja vojna 1941 – 1945. Kniga 1, Surovyje ispytanija. Moskva 1998, s. 518. – Za stejné období bylo převzato od bojových jednotek Rudé armády sběrnými Správy NKVD SSSR pro záležitosti válečných zajatců a internovaných 2385 zajatců. GALICKIJ, V. P.: Vražeskije vojnoplennyje v SSSR (1941 – 1945 gg.). In: Vojenno-istoričeskij žurnal, 1990, č. 9, s. 39.

byli od bojových sledů odváděni do divizních a armádních sběren, poté přecházeli do Frontstammlager a Durchganglager, kde byli filtrováni podle národnosti, profesí a stupně loajality k německým úřadům,⁵⁵ pokud již nebyli v bojovém nebo přifrontovém pásmu, nebo při přesunu v nekonečných kolonách zastřeleni. Když německé velení nařídilo v srpnu 1941 polnímu slovenskému armádnímu velitelství,⁵⁶ aby zaměřilo výslechy zajatých sovětských vojáků na poznatky o tom, zda se vůči zajatým německým vojákům nepostupuje v rozporu s normami mezinárodního práva nebo nejsou přímo zastřeleni proto, že jsou příslušníky NSDAP nebo jiných nacistických organizací, bylo vše jasné. Každý poznatek, včetně ukořistěných dokumentů a rozkazů,⁵⁷ svědčící o tvrdém postupu Sovětů vůči německým vojákům, posloužil k vydání směrnice Vrchního velitelství branné moci (OKW) z 8. září 1941, kde se přímo říká, že sovětské vojáky ztratili právo, aby se s nimi zacházelo jako s poctivými vojáky, tzn. v souladu se ženevskou úmluvou.⁵⁸ Němci zakázali jakoukoliv návštěvu zástupců MVČK v táborech pro zajaté sovětské vojáky, dokud MVČK nezajistí přístup do táborů pro německé válečné zajatce v SSSR. Situace se zcela zablokovala, neboť SSSR přes četné dotazy MVČK nemínil jeho delegáta vpustit na své území. Zajatci na sobě plně pocítili politickou zlobu a ideologickou nenávisť, takže jejich postavení nabylo rysů novodobého otroctví.

Slovenská TVA vydala 30. června 1941 tuto zprávu: „27. júna naša pechota, podporovaná útočnou vzbou, podnikla ofenzívu na nepriateľské línie a narazila na železo-betonové pevnosti, bunkery, ktoré boli vystrojené aj protitankovými kanónmi, ťažkými guľometmi a mínometmi. Nepriateľ sa húževnate bránil, ale proti odvahe a statočnosti slovenských chlapcov jeho tvrdošijný odpor nestačil. Slovenské jednotky dobyli 8 nepriateľských pevností a na širokom úseku prolomily nepriateľský front. Pri tomto zásahu ukoristili vojenský materiál. Zajatí boľševici boli mongolskej rasy.“⁵⁹ Slovenská verejnosť sa tak poprvé z domáceho tisku dozvedela o sovětských válečných zajatcích získaných slovenskou armádou. Boje se odehrály v prostoru Zaluž (vých. Sanok) při řece San. Přesný počet prvních zajatců nelze s jistotou určit.⁶⁰ Ze zápisků des. asp. Gustava Markoviče ze 6. pěšího pluku, který se zúčastnil bojů se štábem Rychlé skupiny, vyplývá, že v prostoru Zaluž bylo získáno 10 zajatců. Při dobývání pevnůstek bylo zajato 15 zajatců.⁶¹ To však může znamenat, že bylo zajato celkem jak 15, tak 25 vojáků. Skutečností zůstává, že čtk. Pavol Gallík ze 6. pěšího pluku obdržel vyznamenání Za hrdinstvo 2. stupně, neboť zajal 12 sovětských vojáků a des. František Kvasnička z polní jednotky Pluku útočné vozby vyznamenání Za hrdinstvo 3. stupně, neboť zajal 3 sovětské vojáky.⁶² Počet zajatců v dalších dnech narůstal.⁶³ Verejnosť se dozvedela,

⁵⁵ILJENKOV, S. A. – V. V. MUCHIN, V. V. – POLJAN, P. M.: Trofejnyje nemeckije kartoteki sovsckich vojennoplennych kak istoričeskij istočnik. In: Novaja i novejšaja istorija, 2000, č. 2, s. 147-148.

⁵⁶VHA Trnava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 107.362 Taj.3.odd.1941, Pokyny pre boj proti Sovietom a poznatky o boj. prostriedkoch (AOK 17, Rozkazy č. 41 pro velitelství, čl. 2, Výslech zajatců).

⁵⁷Srov. DIXON, G. A. – HEILBRUNN, O.: Guérilla et Contre-Guérilla. Paris-Limoges-Nancy 1956, s. 84-85.

⁵⁸Drugaja vojna 1939 – 1945, s. 315.

⁵⁹Slovenská Sloboda, 4, 1941, č. 146, s. 1, Slováci dobyli osem pevností. – „Zajatci, ktorí sa poddali slovenským jednotkám, sú väčšinou pôvodu aziatského,“ tak informovala Slovenská Pravda, 6, 1941, č. 148, s. 1, Víťazná slovenská frontová zpráva.

⁶⁰Z. Katreba uvádí: „Bunkre, ktoré boli spozorované v priestore Zaluža sa zdali byť prázdne, no po bližšom prieskume, pri ktorom bolo získaných prvých 10 zajatcov, bolo zistené, že sú obsadené.“ KATREBA, Z.: Slovenská Rýchla skupina na východnom fronte v lete 1941. In: Historie a plastikové modelárství, 12, 2002, č. 5, s. 11.

⁶¹„Zajali sme z bunkerov pochodiacich 15 Rusov.“ VHA Trnava, f. 53, Zpravodajské, sg. 32 1/1-1, Velitel'stvo 2. divizie 21932/Dôv.o.d.1941, Zápisky z bojov, predloženie, Boje u Zaluža. – Markovič později pro veřejnost napsal: „...zo zdánlive neobsadeného bunkera na vyzvanie, aby sa posádka bunkera vzdala, vychádzajú z bunkera po jednom sovietski vojaci na čele s poručíkom, ktorý si ešte v bunkeri strhol svoje dištinkcie. Z bunkera vyšlo 10 boľševikov.“ MARKOVIČ, G.: Písalo sa 27. júna 1941. In: Slovenské vojsko, 2, 1941, č. 15-16, s. 240.

⁶²VHA Trnava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 1021/1941, Armádný rozkaz, 4. 7. 1941, čl. II.

⁶³Ze zprávy TVA z 1. 7. 1941 vyjímám: „Ukrajinci hůfne prebehajú do slovenskej armády a slovenské vojsko tak ako aj nemecké vojsko nebere ich do zajatia, ale prepúšťa ich hneď na slobodu. Množstvo ukoristeného materiálu a zajatcov sa rapídne zväčšuje.“ Slovenská Sloboda, 4, 1941, č. 147, s. 1, Slováci na 100 km v SSSR. – Zpráva je svým způsobem zavádějící, neboť o okamžitěm propouštění zajatých Ukrajinců se nedá hovořit.

že v bojích u Lisko „získaly naše jednotky veľa zajatcov“.⁶⁴ Do 9. července 1941 jich slovenské jednotky získaly 187.⁶⁵

K rozdělení slovenského území na zápolí, etapu a operační pásmo došlo 3. července 1941. Zápolí tvořilo území Slovenska ležící západně čáry Orlov – Plaveč – Široké – Košické Hámre, etapu zbylé území Slovenska na východ od této čáry a operační pásmo území ležící východně Slovenska. Velitelem etapy se sídlem v Prešově se stal plk. pěch. Ján Imro a jeho zástupcem oblastní velitel (velitel 2. divizní oblasti) mjr. děl. Dušan Jamriška.⁶⁶ Intendantem etapy byl určen pplk. int. František Škrepek.⁶⁷ Téhož dne byla zřízena slovenská Armádní sběrna zajatců č. 1 v obsazeném Chyrówě v tanním klášteře, podléhající 2. oddělení polního armádního velitelství (krycí jméno Ladislav), do níž předávala zajaté sovětské vojáky velitelství polních divizí a armádních útvarů (včetně polního Velitelství vzdušných zbraní).⁶⁸ Odsun zajatců až po velitelství polních divizí probíhal podle předpisu G-VII-3, tj. bojový sled odsunul zajatce na velitelství pluku, které zajistilo další odsun na vyšší velitelství do sběrný zajatců. Pobyt zajatců v bojovém pásmu nesměl být prodlužován zbytečným výsledkem u jednotek. O odsun zajatců k etapnímu velitelství, resp. do zajateckých táborů a jejich stravování se starala 4. oddělení štábu Armádního velitelství a divizí. Všechny důležité zprávy získané od zajatců a důležité dokumenty přebírala 2. oddělení.⁶⁹ Jak velitel 1. divize (krycí jméno Štefan) plk. děl. J. Turanec, tak velitel 2. divize (krycí jméno Martin) plk. gšt. A. Malár či velitel Vzdušných zbraní (krycí jméno Lipa) gen. A. Pulanich instruovali podřízené o odsunu zajatců, kteří přicházeli na vyšší velitelství, kde byli podrobeni výslechu, do této sběrný.⁷⁰ Náčelník štábu armádního velitelství pplk. gšt. Štefan Tatarko 6. července 1941 nařídil, aby vyšší velitelství po provedeném výslechu roztrídila zajatce podle národnosti, tj. na zajatce ukrajinské národnosti a na zajatce ostatních národností.⁷¹

Slovenské etapní velitelství obsazeného sovětského území se sídlem v Chyrówě bylo zřízeno 8. července 1941, zároveň bylo zrušeno etapní velitelství v Prešově a území etapy na Slovensku, čímž se celé území Slovenska stalo zápolím. Plk. Imro převzal velení Oblastního velitelství 2 v Prešově. Etapní velitelství v Chyrówě (krycí jméno Koloman) se skládalo z Etapního velitelství věcí osobních (EVO), které řídil pplk. pěch. Ladislav Bodický (od 13. 7. 1941 pplk. pěch. František Krakovský)

⁶⁴Slovenská armáda na Ukrajině a v SSSR. In: Slovenské vojsko, 2, 1941, č. 23-24, s. 357. – Por. pěch. Július Grenz-macher z 5. pěšího pluku obdržel vyznamenání Za hrdinstvo 2. stupňa, neboť jako velitel zákopnické čety vedl četu 3. 7. 1941 u Lisko na nebezpečný bunkr a zajal 18 sovětských vojáků. VHA Tmava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 1512 Dův. 1. oddel. 1941, Armádný rozkaz č. 5, 1. 8. 1941. – Zpravodajský důstojník 2. divize 4. 7. 1941 hlásil: „Nakoľko pri dobíjaní bunkerov v priestore Lisko-Postolov rozutekavší sa ruskí vojaci vracali sa do bunkerov a obtťažovali naše pochodujúce jednotky, jedna rota obsadila všetky bunkery, pri čom podarilo sa jej chytiť 25 ruských vojakov.“ VHA Praha, f. Sbirka, 39/14/80, Martin 3581 dův.zprav.2.oddel.1941. – Příslušníci 1. divize se však dostali do styku se sovětskými zajatci nejdříve zprostředkovaně. „Behom poludňajších hodín sme videli po prvýkrát ruských zajatcov (asi 150 mužov), ktorí boli eskortovaní nemeckými vojakmi.“ VHA Tmava, f. RD, k. 7, Veliteľstvo 1. divízie, Vojenný deník, Záznam 3. 7. 1941.

⁶⁵VHA Tmava, f. VA, k. 3, Veliteľstvo 1. divízie 235/Taj.2.odd.1941, Príloha k zprav. rozkazu č. 6, Prehľad zpráv, čl. II., Koristi a zajatci.

⁶⁶VHA Tmava, f. MNO, Spisy tajné, k. 11, 578/Taj.1/1941 (Ladislav 113.086/IV.odd.1941, Všeobecný operačný rozkaz č. 2, Časť II.

⁶⁷VHA Tmava, f. VV3, k. 8, Dôverný rozkaz veliteľstva 2. divíziej oblasti, 1941, č. 7, oddíl C, čl. 33.

⁶⁸VHA Tmava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 113.191/4.odd.1941, Všeobecný operačný rozkaz č. 3, II. časť, čl. VII. Rôzne, Odsun zajatcov. – Není bez zajímavosti, že tento rozkaz zároveň zmiňuje existenci německých armádních zajateckých táborů č. 15 (Mikolajow, již. Lvov) a č. 16 (Zadwórze, vých. Lvov) a německé armádní sběrný zajatců č. 152 (Dawidow, jv. Lvov). Slovenským jednotkám se tak nepřímým naznačuje, že zajatce mohou předávat do nejbližšího zajateckého tábora bez ohledu, zda podléhá slovenské, nebo německé pravomoci.

⁶⁹VHA Tmava, f. VA, k. 3, Veliteľstvo Štefan 225/Taj.2.odd.1941, Zpravodajský rozkaz č. 5, čl. II., Zajatci-postup pri odsune (Ladislav 6030/Dův.2.odd.1941).

⁷⁰VHA Tmava, f. VA, Spisy tajné, k. 4, Veliteľstvo „Lipa“ 80.467/Taj.III.tech.1941, Operačný rozkaz č. 4, čl. V, Rôzne, Odsun zajatcov, a Veliteľstvo 2. divízie 6116/Taj.4.odd.1941, Všeobecný operačný rozkaz č. 4, II. časť, čl. V, Cestná doprava, Odsun zajatcov; dále f. VA, k. 3, Veliteľstvo 1. divízie 18/Taj.4.odd.1941, Všeobecný operačný rozkaz č. 8, II. časť, čl. VI, Zriadenie etapného veliteľstva.

⁷¹VHA Praha, f. Sbirka, 39/23/83, Veliteľstvo Ladislav 6030 dův.2.odd.1941.

a Etapního velitelství věci materiálních (EVM), které řídil pplk. gšt. Koloman Brezány.⁷² Jedním z úkolů etapního velitelství se stala „spolupráca pri odsune zajatcov“. Všechny slovenské jednotky při postupu obsazeným územím odesílaly na EVO zajatce podle seznamu prostřednictvím svých nadřízených velitelství. EVO dostalo k dispozici strážní prapor. Šlo o I. prapor 6. pěšího pluku (krycí jméno Vilibald), který ve sběrně zajatců stavěl stráž v síle 1+1+12.⁷³ Do převzetí zajatců etapou byly povinny strážit zajatce polní jednotky, které je získaly, nebo jejich nadřízená velitelství.⁷⁴ Sběrna zajatců byla 10. července 1941 hospodářsky přičleněna k Polní pekárně 1 v Chyrówě.⁷⁵ Zároveň etapa organizovala zajateckou rotu při strážním praporu, již velel čtk. Stašik. Po odchodu polního Armádního velitelství z Chyrówa do Lubień Wielki podléhali zajatci veliteli strážního praporu jak po stránce výcvikové, tak po stránce pracovní.⁷⁶

Po zřízení etapy odesílala vyšší velitelství do tamní sběrný zajatců vyslechnuté sovětské zajatce z řad mužstva a mladších poddůstojníků přímo, zatímco důstojníky a starší poddůstojníky prostřednictvím 2. oddělení armádního velitelství, kde byli podrobeni dalšímu výslechu. Etapa měla zajatce ukrajinské národnosti použít na práci v etapě a neodesílat je do zázemí. Zajatci ostatních národností (včetně nespolehlivých zajatců Ukrajinců a Židů z Ukrajiny) se měli odsunout do zázemí, a to do zajateckého tábora v Černom.⁷⁷ Tatarko dále 10. července 1941 nařídil zadržet každého bývalého polského vojáka, který utekl ze sovětského zajetí, považovat jej dále za zajatce a odeslat do nejbližší sběrný zajatců.⁷⁸ Za sovětské zajatce se nadále považovaly i zadržené osoby (včetně Ukrajinců), které disponovaly propustkou a propouštěcím listem, za neplatné byly vyhlášeny propustky a propouštěcí listy vydané ukrajinskou milicí nebo ukrajinským ochranným spolkem.⁷⁹

Sovětským zajatcům náležela denní stravní dávka v podobě 350 g chleba, 150 g masa (3x v týdnu), 130 g tvrdého příkrmu (při bezmasém dni 200 g), 15 g tuku, 20 g cukru a ostatních potravin podle výměry polní dávky.⁸⁰ Potraviny se v první řadě získávaly z místních zdrojů, nákupem nebo požadováním, dále rekvizicí a zabavováním válečné kořisti.⁸¹ Jako strava pro zajatce slou-

⁷²VHA Tmava, f. MNO, Spisy tajné, k. 12, 614 Taj./12-1941 (Ladislav 113.245/Taj.4.odd.1941, Osobitný rozkaz č. 9, čl. I-V).

⁷³VHA Tmava, f. VA, k. 2, EVO, Rozkaz č. 1, čl. I.

⁷⁴VHA Tmava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 113.338/Taj.4.odd.1941, Všeobecný operační rozkaz č. 4, II. část, čl. VII.

⁷⁵VHA Tmava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 113.341/Taj.4.odd.1941, Všeobecný operační rozkaz č. 5, II. část, čl. II., Intendanční správa. – Od 18. 7. 1941 přičleněna k Hospodářské správě etapy. VHA Tmava, f. VA, k. 2, Skupina Chyrow, Rozkaz č. 8, čl. 1.

⁷⁶VHA Tmava, f. VA, k. 2, EVO, Rozkaz č. 2, čl. IV. – K šéflékaři I/6. praporu byl 22. 7. 1941 přidělen zajatý lékař Kandibovič. VHA Tmava, f. VA, k. 2, Skupina Chyrow, Rozkaz č. 10, čl. 3.

⁷⁷VHA Praha, f. Sbirka, 39/23/83, Velitel'stvo Ladislav 6030 dōv.2.odd.1941.

⁷⁸VHA Praha, f. Sbirka, 39/20/82, Velitel'stvo Ladislav, 1941, Důvěrný rozkaz č. 3; rovněž VHA Tmava, f. MNO, Spisy důvěrné, k. 472, 67 1/5-8, 466.396 Dōv.II/16.1944. – Rozkaz s obdobným obsahem, který vycházel z rozkazu německého velitele Rückwertigesheeresgebiet Süd z 28. 6. 1941, vydali, ale s datem 9. 7. 1941, rovněž velitelé 1. a 2. divize. VHA Tmava, f. VA, k. 3, Velitel'stvo 1. divizie 235/Taj.2.odd.1941, Zpravodajský rozkaz č. 6, čl. II., Zajatci-postup při odsune a dále f. ZD, k. 2, Velitel'stvo 2. divizie, 1941, Důvěrný rozkaz č. 2, čl. 11, Zajatci-postup při odsune. – Rozkaz zopakoval gen. A. Pulanich ještě 28. 7. 1941, kdy se zadrženi polští zajatci již předávali velitelstvím místní policie nebo orgánům SD a jejich prostřednictvím do nejbližší (německé) sběrný zajatců, např. v Radymno nebo Jaroslaw (obě sev. Przemysl). VHA Tmava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 107.285/Taj.3.odd.41; dále f. ZD (102.p.pl.), k. 62, Ilonka, Důvěrný rozkaz, 1941, č. 2, čl. 1, odst. I.4. – Podle polských údajů není známo, že by se Němci zmocnili některého sovětského zajateckého či pracovního tábora pro Poláky. Všechny tábory z východního Malopolska se po začátku války podařilo sovětským úřadům evakuovat. Obozy jenieckie NKWD IX.1939-VIII.1941. Red. S. Jaczynski. Warszawa 1995, s. 111.

⁷⁹VHA Tmava, f. VA, k. 3, Velitel'stvo 1. divizie 235/taj.2.odd.1941, Zpravodajský rozkaz č. 6, čl. II., Zajatci-postup při odsune a rovněž f. ZD, k. 2, Velitel'stvo 2. divizie, 1941, Důvěrný rozkaz č. 2, čl. 11, Zajatci-postup při odsune.

⁸⁰VHA Tmava, f. RD (PO-5), k. 180, MNO – Přílohy k výnosu MNO čís. 94.545/dōv.16/2.1941, Příloha: 5, čl. 3, Výmera dennej dávky pre zajatcov.

⁸¹„V prípade, že chcete použiť poživatiny, nechajte najprv ochutnat civilným obyvateľstvom a zajatcami.“ Jde o reakci na zprávy, že ustupující sovětské vojáci za sebou zanechávají otrávené studně, potraviny a dobytek. VHA Tmava, f. VA, k. 3, Velitel'stvo Štefan 220/Taj.2.odd.1941, Zpravodajský rozkaz č. 4, čl. II., Spōsob boja bolševikov-smernice.

žilo i maso uhynulých koní, pokud nešlo odprodat místnímu obyvatelstvu.⁸² Každému zajatci se bez rozdílu hodnoty vyplácel žold 1,50 Ks.⁸³ Od 16. července 1941 se výše žoldu snížila na 1 Ks jako denní příplatek na nákup nejnужnějších drobných potřeb.⁸⁴

První větší skupinu sovětských válečných zajatců převzalo evidenčně chyrówské etapní velitelství od Armádního velitelství 12. července 1941.⁸⁵ Přednosta 2. oddělení armádního velitelství pplk. gšt. Ladislav Lavotha předal se zajatci i jejich seznamy zpracované podle národnosti, a to těch, kteří byli eskortováni k 2. oddělení do 8. července 1941. Seznam Ukrajinců obsahoval 106 jmen, seznam Rusů 30 jmen (jsou zde i Gruzínci, Azerbájdžánci, Kirgizové, Uzbekové apod.) a seznam Židů 12 jmen (včetně mladšího poručíka Š. M. Akivisona). Dále zaslal seznam zajatců, kteří byli eskortováni k 2. oddělení 9. července 1941 (šlo o 20 jmen Rusů, Ukrajinců, Židů, Uzbeků apod., včetně poručíka F. M. Semka) a seznam zajatců, kteří byli přivedeni 12. července 1941 (šlo o 14 jmen, a to 11 Ukrajinců a 3 Židů).⁸⁶ Do 15. července 1941 převzala sběrna zajatců dalších 186 osob (z toho 131 Ukrajince, 11 Rusů, 19 Poláků, 18 Židů, 7 tzv. Asiátů). Velitelství 1. divize předalo 51 osobu, velitelství 2. divize 22 osoby a jeho štábní rota 113 osob.⁸⁷ Nejvyšší počet sovětských válečných zajatců v chyrówské zajatecké rotě, 394 osoby, byl dosažen 18. července 1941. Šlo o 65 Rusů (včetně příslušníků středoasijských národů), 239 (západních) Ukrajinců, 44 (východní) Ukrajince, 45 Židů a 1 Slováka.⁸⁸

O jejich statusu jako válečných zajatců měli vážné pochybnosti samotní slovenští velitelé. Vojáků Rudé armády získaných v boji bylo mezi nimi skutečně málo.⁸⁹ Z hlášení náčelníka

⁸²VHA Tmava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 113.341/4.odd.41, Všeobecný operačný rozkaz č. 5, II. část, čl. II., Intendančná správa, Uhynulé kone – pokyny; dále f. VA, k. 2, Veliteľstvo etapy (EVO), Rozkaz, 1941, č. 3, čl. IV.

⁸³VHA Tmava, f. VV3, k. 8, Dôverný rozkaz veliteľstva 2. divízejnej oblasti, 1941, č. 9, odd. B, čl. 41.

⁸⁴VHA Tmava, f. VV3, k. 8, Dôverný rozkaz veliteľstva 2. divízejnej oblasti, 1941, č. 13, odd. B, čl. 58.

⁸⁵Zajatce v Chyrówe si prohlédli 9. 7. 1941 zahraniční novináři, kteří dleli na návštěvě u slovenských polních jednotek. Sběrnu zajatců neopomenul navštívit 17. 7. 1941 ani ministr vnitra A. Mach při své inspekční cestě na východní frontu. *Srov. Slovák*, 23, 1941, č. 165, s. 3. – Mach zastupoval od 26. 6. 1941 ve funkci ministra národní obrany Čatloše, který byl velitelem armády a dočasně mimo území Slovenska. Vedení běžných vojenských záležitostí zajišťoval v zápolí gen. A. Čunderlík.

⁸⁶VHA Tmava, f. VA, Spisy důverné, k. 2, 6085/dôv.2.odd.1941. – Z reportáže J. Gajdoše-Brezy vyjímám: „Tu je tábor zajatcov. Všetelijaké typy, všetelijaci ľudia a všetci strašne úbohí. Vidíte tu Ukrajincov, Veľkorusov, Kalmykov, Kirgizov, Mongolov, ba objavili sme aj jedného Azerbejdžana, voľakde od Baku, s ktorým sa nebolo možno nijako dohovoriť.“ *Slovenská Sloboda*, 4, 1941, č. 156, s. 2, Nový deň na Ukrajinu.

⁸⁷VHA Praha, f. Sbírka, 39/22/83, Telegram 15. 7. 1941, 21.15 h, z Chyrówa na Ladislav-2.odd. – Otázkou zůstává, zda v případě všech 19 Poláků šlo o bývalé polské zajatce uprchlé ze sovětského zajetí, nebo o vojáky Rudé armády polské národnosti, nebo o zadržené Poláky – civilisty (tzv. podezřelé elementy). Ještě 12. 7. 1941 hlásil náčelník štábu 2. divize pplk. gšt. Ján Krnáč nadřízenému velitelství, že polské zajatce uprchlé ze sovětského zajetí nezjistil. [První z nich, Izidor Bojezuk, byl eskortován k velitelství 2. divize o den později – pozn. O. P.] Dá se však předpokládat, že v polovině července bylo těchto 19 Poláků předáno Němcům. Nasvědčuje tomu celkový počet zajatců v Chyrówe, který 15. 7. dosáhl 368 osob, zatímco o den později jen 349 osob, tedy přesně o 19 méně. Také nelze vyloučit, že se v oblasti rozmístění slovenských jednotek polští zajatci nalézali, neboť mohli při evakuaci sovětského lvovského tábora, který byl bombardován, uprchnout. V důsledku německého bombardování tehdy zahynuli 1 834 polští zajatci. *Vojennoplennýje v SSSR*, s. 27. – Na Slovensku byli v té době zadrženi polští zajatci uprchlí z německých zajateckých táborů, kteří se naopak ze západu chtěli dostat domů na východ, do Haliče, nyní obsazené Němci. Tito polští zajatci byli slovenskými orgány běžně Němcům předáváni.

⁸⁸VHA Tmava, f. VA, k. 2, Výkaz počtov Koloman.

⁸⁹Slovenské jednotky vedle vlastního polního výcviku přebíraly odpovědnost za bezpečnost v okolí svých posádek v týlu bojových operací. I. prapor 3. pěšího pluku (SV Chyrów) a I. prapor 4. pěšího pluku (SV Dobromil) obdržely úkol vyčistit lesy poblíž svých posádek od rozptýlených skupin příslušníků Rudé armády, zadržet každého sovětského vojáka (včetně osob ve vojenském stejnokroji s civilní čapkou a polovojensky oblečených osob) bez rozdílu národnosti a dopravit jej do zajateckého tábora. Z rozkazu velitele armády gen. F. Čatloše se dá dovodit, že nemusí jít pouze o slovenskou sběrnu zajatců v Chyrówe. VHA Tmava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 107.147/taj.3.odd.41, Osobitný rozkaz č. 51, Dodatok k osob. rozkazu č. 48. – Zvláštní opatření byla činěna vůči sovětským parašutistům. VHA Tmava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 107.226-Taj.3.odd.1941, Osobitný rozkaz č. 55. – Většina těchto akcí šla do prázdna. „Výsledek spomenutej akcie rovnal sa nule – v lesoch neboli nájdení žiadni ruski vojaci, bola teda zpráva získaná veliteľstvom armády ohľadom Rusov falošná a jednotky sa zbytočne zdržaly vo svojom postupe.“ „Výsledek negativný. V lese nebolo nič.“ VHA Tmava, f. RD, k. 7, Veliteľstvo 1. divízie, Vojenný deník, Záznam 9. 7. 1941 a Vojnový deník gen. Turanca, Záznam 9. 7. 1941.

štábu 2. divize pplk. gšt. Jána Krnáče vyplývá, že podřízené jednotky zadržují především vojenské zběhy. Krnáč uváděl, že jde o Ukrajince, kteří zběhli z Rudé armády (Krnáč zásadně užívá označení ruská armáda), v Rudé armádě sloužili se zbraní, byli zadrženi německou armádou, ale propuštění a chtějí se dostat domů (je jich velmi málo), dále jde o Ukrajince, kteří sloužili v Rudé armádě beze zbraně v pracovních jednotkách a jsou v civilu (je jich nejvíce) [šlo o civilní pracovníky, nikoliv vojenské osoby, státních stavebních organizací, které budovaly stavby zvláštní důležitosti – pozn. O. P.], dále o Ukrajince, kteří byli zařazeni jako furmani i s povozem, nejsou ozbrojeni a jsou v civilu, vracejí se domů, mnozí s povozem. Voják Rudé armády ruské národnosti se vyskytoval ojediněle. Další skupinu tvořili Židé, mezi nimi jedna žena, která byla propuštěna. Krnáč uvádí, že jde o Židy a podobné podezřelé elementy cizí příslušnosti (české, slovenské a polské Židy), kteří udávají, že se vracejí dobrovolně po odchodu Sovětů z polského území zabraného SSSR a pokračují směrem na Slovensko, Maďarsko nebo do Protektorátu. Krnáč se dotazoval armádního velitelství, zda má všechny považovat za zajatce a koho z nich za civilistu a jaké úmysly chová armádní velení, pokud se týká Ukrajinců, které Němci propouštějí a slovenské jednotky zadržují.⁹⁰ Krnáčovo hlášení obdrželo armádní velitelství 15. července 1941. Lze se domnívat, že bylo po úpravě přeloženo do němčiny a odesláno velitelství německé 17. armády k rozhodnutí.⁹¹

Chyrówská sběrna zajatců se ve dnech 21. – 27. července 1941 vyprázdnila.⁹² Usuzují, že muselo být rozhodnuto jednak o odsunu části zajatců do německých zajateckých táborů, jednak o propuštění části zajatců na svobodu a zároveň o dalším předávání nově získaných zajatců do německých sběrňů zajatců.⁹³ Toto klíčové rozhodnutí, které bylo podle mého názoru učiněno na armádní úrovni nejpозději 22. července 1941, spojují s Krnáčovým hlášením. Výkaz počtu zajatců po jednotlivých dnech nasvědčuje tomu, že do německých rukou byli předáni Rusové, Židé a příslušníci středoasijských národů, propuštění byli postupně Ukrajinci, především civilisté. Rozkaz o propuštění zadržených osob pronikl k útvarům 26. července 1941.⁹⁴ Toto opatření se týkalo civilistů, kteří jsou loajální Ukrajinci a Rudé armádě poskytovali dopravní služby jako furmani. Vojáci Rudé armády ukrajinské národnosti měli zůstat nadále v zajetí.⁹⁵ Následující den se nalézalo v chyrówské sběrně zajatců pouze 5 mužů.

Z rozkazu general-quartiermeistera německého Vrchního velitelství pozemní armády (OKH) z 25. července 1941 bylo rozhodnuto propustit z německého zajetí povolžské Němce, Litevce, Lotyšské a Estonské a rovněž Ukrajince a Bělorusy římsko a řeckokatolického vyznání.⁹⁶ Rozkazem OKH z 13. listopadu 1941 bylo propouštění těchto zajatců přerušeno. Do té doby bylo propuštěno 318 770 osob.⁹⁷ Z jejich řad se tvořily první pomocné jednotky pro boj s partyzány.⁹⁸ Slovenské útvary provedly tento rozkaz tak, že propustky a potvrzení vydané zajatcům ukrajinskou milicí nebo ukrajinskými spolky označily dále za neplatné. Zajatci litevské, lotyšské, estonské a ukrajinské národnosti se měli od ostatních zajatců oddělit a odsunout do [ně-

⁹⁰VHA Praha, f. Sbirka, 39/14/80, Velitelstvo 2. divizie 3672/dôv.2.odd.1941.

⁹¹K této domněnce mě vede fakt, že archivované hlášení je formálně připraveno k přepisu, neboť je úředně proškrtáno a upraveno v části, kde se poukazuje na rozkazy slovenského MNO a Armádního velitelství a doplněno např. „ako je nariadené rozkazmi AOK 17“, nebo v případě Ukrajinců, že nejsou známy úmysly „německého velenia“.

⁹²Dne 20. 7. byl vykázan početní stav 394 mužů, 21. 7. již 212, 26. 7. ještě 181, ale 27. 7. pouze 5 zajatců.

⁹³Dva rozkazy Armádního velitelství čj. 6204 Dôv.2.odd.1941 z 22. 7. 1941 a čj. 113.621/4.odd.1941 z 28. 7. 1941, pojednávající o odsunu zajatců, se mi nepodařilo dosud v archivu nalézt. – Sovětští zajatci získaní za bojů u Lipovce se v Chyróvě neobjevili. Např. velitel praporu KPÚV stot. út. Emil Krokavec vykazoval 40 zajatých sovětských vojáků. VHA Praha, f. Sbirka, 38/22/71, MNO 72.147 Dôv.II/6.1941, Krokavec Emil, stot.út. vyličenie hrdinných činov.

⁹⁴VHA Trnava, f. VA, k. 3, Velitelstvo 1. divizie 2506/Taj.2.odd.1941, Zpravodajský rozkaz č. 7, čl. III, Prepustenie zadržaných osôb.

⁹⁵VHA Praha, f. Sbirka, 39/14/80, Armádní velitelstvo 6237/Dôv.2.odd.1941.

⁹⁶POCHLEBKIN, V.V.: Velikaja vojna i nesostojavšijsja mir 1941 – 1945 – 1994, s. 155.

⁹⁷Rossija i SSSR v vojnach XX veka, s. 458.

⁹⁸OKOROKOV, A.V.: Antisovetskije vojskije formirovanija v gody vtoroj mirovoj vojny. Moskva 2000, s. 35-36.

meckých] zajateckých táborů bez zvláštních výhod. Pouze zajatci ukrajinské národnosti, kteří pracovali ve svých domovských obcích, do zajateckých táborů zatím odsunuti nebyli.⁹⁹ I po tomto opatření vykazovala chyrovská sběrna zajatců 5 mužů. Do německé sběrně zajatců ve Lvově byli 6. srpna 1941 odsunuti tři zajatci, kteří se od 28. června 1941 léčili v nemocnici v Rudki.¹⁰⁰ Ještě 8. srpna 1941 bylo do stavu živých vzato 8 zajatců a při nejbližší příležitosti měli být odsunuti do Lvova. Strážila je 2/6. rota.¹⁰¹ Po tomto datu již nebyli žádní zajatci vykazováni, 11. srpna 1941 opustil Chyrów i I/6. strážní prapor a 20. srpna 1941 bylo zrušeno i tamní etapní velitelství.

Na území Slovenska byly zřízeny dva zajatecké tábory pro sovětské válečné zajatce. První armádní, Oremov laz u Lešti, nejpozději 26. 6. 1941.¹⁰² Druhý, Čemerné, nejpozději 1. 7. 1941. Zajateckému táboru v Čemerném velel por. pěch. v zál. V. Kristek, jeho zástupcem byl důst. zast. v zál. E. Hýroš. Tehdejší velitel 2. divizní oblasti mjr. děl. D. Jamriška tábor 7. července 1941 hospodářsky přičlenil k hospodářské správě 2. spojovacího praporu v Prešově. Účetním setniny se stal o dva dny dříve des. v zál. E. Kmet'. Hospodář 2. spojovacího praporu byl povinen na místě zjistit zásobovací možnosti.¹⁰³ Jako první a jediný sovětský válečný zajatec, který byl do tohoto tábora dopraven 8. července 1941, je vykazován Juchin Opanasevič Pominčuk. Velitel 2. divizní oblasti plk. pěch. J. Imro požádal 22. srpna 1941 o zrušení tábora.¹⁰⁴ Zajatecký tábor u Lešti zůstal bez zajatců. Velitel náhradního praporu 3. pěšího pluku mjr. pěch. J. Breyt proto 5. září 1941 požádal, aby byl z úsporných důvodů zrušen.¹⁰⁵ Velitelství polního sboru navrhlo 8. září 1941 oba zajatecké tábory zrušit s odůvodněním, že odsun zajatců se provádí do německých zajateckých táborů.¹⁰⁶ Náčelník štábu ministra Š. Tatarko zajatecký tábor u Lešti, „nakol'ko aj p. minister NO nariadil zrušit tento tábor“, 11. září 1941 zrušil a tamní strážní oddíl odeslal do jeho mírové posádky. Tábor v Čemernom byl ponechán, ale na rozkaz velitelství polního sboru z 11. září 1941 měl být jeho jediný zajatec odevzdán Němcům.¹⁰⁷ Stalo se tak 24. září 1941, kdy byl odeslán do Radocyce a zde předán zástupcům německé Reichsfinanzverwaltung.¹⁰⁸

Realita výhodného bojiště přivedla slovenskou armádu od jejího proklamovaného poslání osvoboditele ukrajinského obyvatelstva k faktickému postavení okupanta, který „robí na Ukrajině poriadok“.¹⁰⁹ Polní slovenská armádní skupina se plně podřídila německému týlovému

⁹⁹VHA Trnava, f. ZD, k. 23 (101.p.pl.), Veliteľstvo „Ďumbier“, Zvláštny rozkaz, 1941, č. 20, čl. 6, Zajatci sovietskej armády-odsun.

¹⁰⁰Mezi nimi starší poručík M. I. Gregov. VHA Praha, f. Sbíрка, 39/14/80, Veliteľstvo 1. divízie 2521/Döv.2.odd.1941, Zpravodajské hlásenie.

¹⁰¹VHA Trnava, f. VA, k. 2, Veliteľstvo Koloman, Rozkaz č. 19, čl. 3.

¹⁰²VHA Trnava, f. VA, k. 3, Veliteľstvo 1. divízie, Osobitný rozkaz č. 1, čl. VII. Zajatci.

¹⁰³VHA Trnava, f. VV3, k. 10, Rozkaz Veliteľstva 2. divíziej oblasti, 1941, č. 5, čl. 21.

¹⁰⁴Imrův telegram zněl: „ministerstvu narodnej obrany bratislava. prosim o rozhodnutie. či možem uplne likvidovat tabor pre zajatcov v čemernom. toho času je tam 1 dôstojnik. 2 poddôstojnici z povolania a 1 vagon proviantu. velitel 2. div. oblasti plk. imro vr.“ VHA Praha, f. Sbíрка, 38/23/71, Telegram, 22. 8. 1941, 12.00.

¹⁰⁵VHA Trnava, f. MNO, Dôverné, k. 174, 72.026 Döv.III/11.1941, Telegram, 5. 9. 1941.

¹⁰⁶Ibid, Telegram, 8. 9. 1941.

¹⁰⁷Veliteľství 2. divizní oblasti navrhlo přeřadit Pominčuka k ostatním sovětským zajatcům, neboť byl v táboře jediným zajatcem, již 14. 8. 1941. VHA Trnava, f. 53, Zpravodajské, 92 1/3-2, Veliteľstvo 2. divíziej oblasti 21872/döv.O.d.1941.

¹⁰⁸Zachování další existence zajateckého tábora v Čemernom není nikde odůvodněno, ani jeho pozdější zrušení. O byrokratičnosti přístupu k válečným zajatcům a naprosté neinformovanosti svědčí požadavek náčelníka štábu ministra plk. gšt. Š. Tatarka z 1. 12. 1941[!] na obranného důstojníka velitelství 2. divizní oblasti, aby za součinnosti německého zpravodajského důstojníka DHM v Prešově zabezpečil odsun Pominčuka k jiným, podle Tatarkových slov „sovjetruským“, zajatcům mimo území Slovenska. VHA Trnava, f. 53, Zpravodajské, MNO 145.477/Döv.obr.1941 a PV Čemerné 138/döv.1941.

¹⁰⁹Podle slovenských propagandistů měla slovenská armáda na Ukrajině dvojí poslání: jednak zlomit bolševický odpor a přispět tak k vítězství svých spojenců, jednak zjednat pořádek. Slovenská politika, 26. 7. 1941, s. 3, Robíme na Ukrajině poriadok.

veliteľství okupační moci¹¹⁰ a plnila aktivně nebo formálně, podle přístupu jednotlivých velitelů, v politicko, sociálně, národnostně a kulturně neznámém prostředí německé rozkazy. Většina velitelů se nikdy předtím se sovětskými lidmi a jejich mentalitou nesetkala, ale krutý přístup německých úřadů jí byl nesporně cizí. Do německých opatření se však nijak nevmešovala. Její prvotní euforii ze snadného postupu na sovětském území brzy vystřídaloby vystrážlivění, zvláště po nevydařeném bojovém vystoupení u Lipovce.¹¹¹ Soustředila se proto na zajištění bezpečí a ochranu životů svých vojáků prakticky proti všem:¹¹² odříznutým skupinám vojáků Rudé armády, dezertérům, prvním partyzánům, potulujícím se tlupám a jednotlivcům ozbrojené a neozbrojené protisovětské ukrajinské milice, podezřelým civilistům, ženy a děti nevyjímaje. Vířala proto každý projev sympatií ze strany ukrajinského obyvatelstva, jehož loajalitu potřebovala.¹¹³ Němci po prvních náznacích shovívavosti k nacionálním aktivitám Ukrajinců žádný další prostor k jejich emancipaci neponechali a vyžadovali tvrdý postup i při pouhém podezření z nepřátelského chování.¹¹⁴ „Každý útok, každý akt násilí nebo každý pokus násilí proti vojenským osobám nebo objektům musí být potlačen všemi prostředky až do zničení nepřítele“, uváděl rozkaz OKH z 25. července 1941, který byl vůbec první reakcí na známky odporu v německém týlu.¹¹⁵

Slovenští vojáci obdrželi rozkazy k policejní filtraci civilního obyvatelstva, které bylo v důsledku válečných událostí v pohybu, bylo podezřelé, že zásobuje, opatřuje civilním oblečením a podává zprávy skupinám vojáků Rudé armády, které po rozbití svých kmenových jednotek a útvarů zůstaly v hlubokém týlu. Takové chování civilního obyvatelstva bylo označeno za zrádkodnictví a „bolševici“ zbraně schopní za zajatce a pokud u nich šlo vyslovit podezření ze zrádkodnictví, mělo se vůči nim postupovat, co nejpřísněji.¹¹⁶ Utečenci a osoby podezřelé ze špionáže měli být po překročení týlové hranice operační oblasti (východně od hranice okupovaného polského generálního gubernátu) zadrženi a odevzdáni velitelství místní policie nebo orgánům německé SD.¹¹⁷ Obdobným úkolům se nevyhnuly ani jednotky slovenské Rychlé brigády, otřesené po neúspěchu v boji u ukrajinského Lipovce a neschopné dalšího bojového nasazení. Do sběrný zajatců Rychlé brigády se odesílal každý zadržovaný podezřelý civilista, zejména ten, který přicházel ze strany obsazené Rudou armádou, nebo zamýšlel odejít do místa obsazeného Rudou armádou, a procházel ubytovacími místy slovenských, resp. německých jednotek. Zajatce přebíral přednosta 2. oddělení štábu Rychlé brigády.¹¹⁸

Okupované území podléhající německému veliteli Rückwertigesheeresgebiet Süd se považovalo od konce července 1941 za všeobecně vyčištěné. Obyvatelstvo bylo povinno ode-

¹¹⁰Slovenská armádní skupina byla od 11. 7. 1941 po stránce taktické a zásobování podřízena německému veliteli Rückwertigesheeresgebiet Süd 103 gen. pěch. Karl von Roquesovi se sídlem ve Lvově.

¹¹¹Při poválečném soudním procesu Čatloš přiznal, že převážná většina důstojníků slovenské armády nechtěla na frontu odejít, někteří tam však šli pro výhody. Sám se snažil bez výjimky odeslat na frontu každého, aby byli všichni vycvičeni. Obrana lidu, 1, 1947, č. 282, s. 3, Velitelé Tisovy armády před soudem.

¹¹²Čatloš velitele nabádal: „Velitel každé i nejmenší jednotky je povinný a mravně zaviazaný v každom čase a zo všetkých svojich síl postarať sa o potreby svojej jednotky, aby svojou nedbalosťou nezavdal ani najmenšej zámenky nespokojnosti mužstva.“ VHA Trnava, f. VV1, k. 33, Korespondencia, 8/3.odd.1941, Predmet: Poučenie jednotiek v poli.

¹¹³Podrobněji se těmito otázkami zabýval v širším kontextu MIČIANIK, P.: Vplyv náboženstva a ideológie na vzťahy slovenských vojakov a civilného obyvateľstva Sovietskeho zväzu v rokoch 1941 – 1943. In: Politické vedy, 4, 2001, č. 2, s. 5-81.

¹¹⁴„Proti bolševickým elementom každého druhu treba zakročovať s najväčšou pozornosťou a jej zodpovedajúcou rozvážnosťou.“ VHA Trnava, f. VA, k. 2, Veliteľstvo Koloman, Rozkaz č. 19, čl. 10, Zaobchádzanie s obyvateľstvom (AV 6318/Döv.2.odd.1941).

¹¹⁵DIXON, G.A. – HEILBRUNN, O.: Guérilla et Contre-Guérilla, s. 85.

¹¹⁶VHA Trnava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 107.122/Taj.3.odd.1941, Súhrn poznatkov o skúsenostiach v posledných bojoch pri útokoch na lesné postavenia a bunkery.

¹¹⁷VHA Trnava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, 107.285/Taj.3.odd.41, Rozkaz ohľadom prevedenia uzáveru a stráženia hraníc.

¹¹⁸VHA Trnava, f. RD (del. pl. 11), k. 155, Delostrelecký pluk 11, Denný rozkaz, 1941, č. 16, čl. 7.

vzdat všechny zbraně, včetně ukrajinské milice. Teprve poté k ochraně obyvatelstva před partyzány mohly být místní milici vydány pušky a 10 nábojů na pušku, a to nejvýše 10 % z počtu milicionářů. O tom, zda je potřebné ponechat milici nějaké zbraně, rozhodoval místní vojenský velitel podle vlastního uvážení.¹¹⁹ Opatření na likvidaci prvních známek spontánního nebo organizovaného partyzánského hnutí odporu se však stupňovala, o čemž svědčí řada německých rozkazů určená slovenským jednotkám.¹²⁰ Jejich tón a duch přivedly některé slovenské velitele k hrozbám tvrdých odvetných opatření.¹²¹

Závěrem shrnuji, že odevzdání sovětských válečných zajatců ze slovenských do německých rukou ovlivnily podle mého názoru tři okolnosti. Jednak byla slovenská armádní skupina zbavena frontových bojových úkolů a na okupovaném území fakticky pověřena policejně-bezpečnostními úkoly. Slovenské vojenské orgány však nesměly do místních poměrů nikterak zasahovat, neboť slovenské jednotky se většinou nalézaly na území, které přiléhalo k východní hranici okupovaného polského generálního gubernátu, kde tvrdou rukou vládli Němci.¹²² Dále procházela slovenská armádní skupina od druhé poloviny července 1941 rozsáhlou reorganizací, která se významně dotkla celé struktury expedičního vojska a jeho počtů. A v neposlední řadě sovětsí vojáci byli zajati mimo území Slovenska, a tak by přinesli vojenské správě při jejich dopravě na Slovensko, tammím ubytování a zaopatření zvýšené náklady. Krátce řečeno: když na východě veleli Němci, bylo výhodné jim odevzdat zajatce jako nadřízeným velitelstvím.¹²³ Tímto postupem však byla zcela znemožněna realizace slibu, který učinil (nejpozději 6. 7. 1941) ministr národní obrany a velitel armády gen. F. Čatloš, že každý slovenský voják, který zjal nepřítele, získává nárok, aby určitý počet zajatců byl přidělen příslušníkům jeho rodiny na práce. Tento úkol měl zajišťovat zápolní zajatecký tábor v Černomrom.¹²⁴ Uvedený rozkaz nemohl zajatecký tábor v Černomrom splnit, přestože nebyl formálně zrušen. Koho by překvapilo, že obdobný slib byl učiněn v apelativní podobě („Koľko ziskaš zajatcov, toľko dostaneš pracovníkov“) znovu 9. září 1941 ve frontovém zpravodaji, ale místo zajatců se v něm

¹¹⁹VHA Praha, f. Sbirka, 39/20/82, Armádné veliteľstvo 6236/Dôv.2.oddel.1941; VHA Trnava, f. VA, k. 3, Veliteľstvo 1. divízie 2506/Taj.2.odd.1941, Zpravodajský rozkaz č. 7, čl. IV., Ukrajinská milícia-upravenie.

¹²⁰Samy názvy rozkazů dokládají, o co šlo: „Boje s Rusmi za frontom“, „Pokyny pre boj proti Sovietom a poznatky o bojových prostriedkoch“, „Boj proti utváraniu sa bánd“, „Opatrenie pri zachádzaní s partizánmi“, „Zaobchádzanie s obyvateľstvom“, „Opatrenia pre dodržanie pokojnosti“ apod.

¹²¹„Zároveň nariaďujem partizánov chytených v zákernom boji, na mieste odstrelit.“ VHA Trnava, f. VA, Spisy tajné, k. 1, Veliteľstvo Rýchlej divízie 2030/taj.3.oddel.1941, Osobitný rozkaz čís. 3, Zásady v poli a v boji. – „Tam kde by sa vyskytla sabotáž zo strany civilného obyvateľstva (prerušenie telef. vedenia a pod.) – odstrelte na mieste pachateľa, keď ho prichytíte pri činu. Keď ho pri činu neprichytíte, vezmite z osady ležiacej najbližšie miesta činu rukojmích (židov, alebo miestnych predstaviteľov bývalého režimu) a vyhláste, že budú odstrelení, keď sa sabotáž bude opakovať. Hrozbu treba aj uskutočniť.“ Ibid, Veliteľstvo Rýchlej divízie 2121-Taj./3.odd.1941, Osobitný rozkaz čís. 10, Pokyny pre pobyt v ubytovacích priestoroch.

¹²²Gen. von Roques stanovil výkon trestní soudní pravomoci slovenských vojenských soudů nad civilními osobami v obsazeném území 20. 7. 1941 podle Hitlerova výnosu z 13. 5. 1941, kdy bylo nařizeno odevzdat nepřátelské civilní osoby, pokud nebyly zastřeleny na místě, německým bezpečnostním orgánům, neboť „slovenské divízie bojujú vo sväzu nemeckej brannej moci.“ VHA Praha, f. Sbirka, 39/17/81, Hlavný poľný súd 42 dôv.1941.

¹²³„Po stránke taktickej vykonávajú velitelia [slovenských] divízií úlohy podľa rozkazov nemeckého veliteľstva.“ VHA Trnava, f. VVI, k. 61, Armádné veliteľstvo, Tajné, 101.176 Taj./1.oddel.1941. – Zajatecká problematika se však vrátila na stůl ve chvíli, kdy se do slovenských rukou dostali francouzští, jugoslávští (resp. srbsí), američtí nebo britští zajatci. Jejich postavení se porovnávalo s postavením sovětských zajatců a bylo podle momentální potřeby konstatováno, že na základě „jisté“[!] dohody mezi slovenským MNO a německým OKW odevzdávala slovenská armáda Němcům sovětské zajatce, které v boji získala. S touto „neúřední“ informací se pracovalo jako s faktem. SNA Bratislava, f. S-426-5, MZV 3245/43-I; dále f. MZV, k. 116, Tiskové a rozhlasové zprávy, 28. 6. 1944. – Slovensko s Německem, resp. MNO s OKW, uzavřelo několik dohod vojenského charakteru, ale o zmiňované dohodě mi není nic známo, existovala-li vůbec.

¹²⁴VHA Praha, f. Sbirka, 39/23/83, Veliteľstvo Ladislav 6030 dôv.2.odd.1941; dále VHA Trnava, f. MNO, Spisy důvěrné, k. 472, 67 1/5-8, Veliteľstvo Ladislav, Domáci rozkaz, 1941, č. 9, čl. VIII., Zajatci-postup pri odsune; též VHA Trnava, f. VA, k. 3, Veliteľstvo Štefan 225/Taj.2.odd.1941, Zpravodajský rozkaz č. 5, čl. II., Zajatci-postup pri odsune.

hovořilo již pouze o pracovnících.¹²⁵ Nelze se ani divit, že se na podzim 1941 firmy, živnostníci a jednotlivci obraceli na vojenskou správu se žádostmi o přidělení sovětských válečných zajatců na výpomoc nebo plnohodnotnou práci, kterým nedokázala zápolní velitelství z pochopitelných důvodů vyhovět.

O. PEJS: DIE SLOWAKISCHE ARMEE UND DIE SOWJETISCHEN KRIEGSGEFANGENEN IM SOMMER 1941

Die Übergabe der sowjetischen Kriegsgefangenen aus slowakischen in deutsche Hände war von drei Umständen beeinflusst. Erstens war die slowakische Armee von den Kampfaufgaben in der Gefechtslinie erlöst und auf dem besetzten Gebiet faktisch mit polizeilichen und Sicherheitsaufgaben beauftragt. Die slowakischen militärischen Organe dürften aber in die heimischen Verhältnisse auf keine Weise eingreifen. Die slowakischen Truppen befanden sich nämlich meistens im Gebiet, das zur östlichen Grenze des besetzten polnischen Generalguberniums gehörte, und an dem die Deutschen mit starker Hand herrschten. Die slowakische Armee machte in der zweiten Hälfte Juli 1941 eine durchgreifende Reorganisation durch, die der ganzen Struktur der Expeditionsarmee und ihrer Gesamtzahl bedeutend nahezuhet. Die sowjetischen Soldaten wurden dabei außerhalb des slowakischen Gebiets gefangengenommen und ihr Transport in die Slowakei, als auch ihre Unterbringung und Verpflegung hätten der militärischen Verwaltung Kostenerhöhung beigebracht. Kurz gefasst: wenn im Osten die Deutschen das Kommando führten, war es vorteilhaft, denen als den übergeordneten Kommandos die Gefangenen zu übergeben. Doch dieser Fortgang verhinderte völlig die Realisierung der Versprechung, die (spätestens am 6. 7. 1941) der Minister der Nationalverteidigung und Oberbefehlshaber der slowakischen Armee, General F. Eatloš machte, dass jeder slowakische Soldat, der einen Feinden gefangennimmt, das Anrecht gewinnt, eine bestimmte Anzahl von Gefangenen an seine Familienangehörige zuzuteilen. Die Gefangenen sollten dann bei den Familien Arbeit leisten. Diese Aufgabe sollte das Gefangenenlager in Eemerné sichern. Diesen Befehl konnte aber der Gefangenenlager in Eemerné nicht erfüllen, obwohl es formell nicht abgeschafft wurde. Wen würde überraschen, dass eine ähnliche Versprechung in Appellationsform („Wieviel Gefangenen gewinnst du, so viel Arbeiter bekommst du“) wieder am 9.9.1941 in Frontberichterstattung gemacht wurde, aber anstatt Gefangenen sprach man hier nur über Arbeiter. Man kann sich nicht wundern, dass am Ende Herbst 1941 sich Firmen, Unternehmer, als auch Einzelpersonen an die Militärverwaltung mit Ersuchen um Zuweisung sowjetischen Kriegsgefangenen als Aushilfe oder vollwertige Arbeitskraft wanden. Diesen Ersuchen konnten die Kommandos im Hinterland aus verständlichen Gründen nicht genüge leisten.

¹²⁵ „Veliteľstvo armády, chcjúc odmenit hrdinov za mimoriadne výkony, nariadilo, aby každý vojak alebo každá jednotka, ktorá svojím mimoriadným zásahom alebo iným zvláštnym pričinením zmocní sa určitého počtu bolševických zajatcov, bola odmenená tým, že bude ich rodinám pridelený rovnaký počet pracovníkov, ktorí im doma budú pracovať. Na príklad: ak sa zmocníš dvoch zajatcov, dostane tvoja rodina dvoch pracovníkov zdarma, ktorí ti budú obrábať polia, postavia alebo opravia ti dom, budú ti pomáhať pri remesele a podobne. Ak sa zmocní tvoja rota zajatcov, rovnako sa podelí mužstvo a koľko padne na teba, toľko pracovníkov môže dostať tvoja rodina zdarma. Títo pracovníci tak dlho budú u teba robiť, kým sa nevrátiš z vojny. Do boja, chlapi! Ukážte, kto ste statočnejší junák. Prinesiete tým slávu sebe, vašej rodine i vašej obci.“ VHA Trnava, f. RD (20.pl.), k. 109, Pol'ný zpravodaj číslo 1. – Na to navázala informácia „Slov. vláda sa stará o rodiny narukovaných záložníkov“ v ďalšom frontovom zpravodaji. „Slovenská vláda okrem toho organizuje pracovné sbory, ktoré spolu s príslušníkmi vojenskej pracovnej služby budú vypomáhať rodinám záložníkov pri žatvách, pol'ných a iných prácach.“ VHA Trnava, f. ZD, k. 76 (Kanónová rota), Pol'ný zpravodaj číslo 3.